

SŁOWO WSTĘPNE

Polski kodeks karny¹ od dnia jego uchwalenia był wielokrotnie nowelizowany², jednakże nowelizacje miały dość wąski zakres. Nie można tego natomiast odnieść do „potężnej” nowelizacji prawa karnego dokonanej przez polskiego ustawodawcę na podstawie ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw³. Przedmiotowa nowelizacja z 20 lutego 2015 r., obowiązująca od 1 lipca 2015r.⁴, skutkowałą koniecznością dokonania zmian w wielu innych aktach prawnych, a zwłaszcza w znaczącej części w ustawie z dnia z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego⁵, w ustawie z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń⁶, w ustawie z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny wykonawczy⁷, w ustawie z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy⁸, w ustawie z dnia 24 maja 2000r. o Krajowym Rejestrze Karnym⁹, w ustawie z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia¹⁰, w ustawie z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary¹¹ bądź w ustawie z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób¹².

W dniu wejścia w życie omawianej nowelizacji zaczął obowiązywać między innymi znowelizowany przepis art. 46 kk. W paragrafie pierwszym tego przepisu ustawodawca wprowadził drobną zmianę, która w istocie stanowi przemodelowanie

---

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1600. Określany dalej jako: kodeks karny, kk.

² Ponad 60 nowelizacji.

³ Dz.U. z 2015 r., poz. 396. Określana dalej jako: nowelizacja z 20 lutego 2015 r.

⁴ Z wyjątkiem art. 1 pkt 63, art. 2 pkt 1 i 2, art. 3 pkt 1, art. 4 pkt 46 w zakresie art. 126 § 5 i 10 oraz art. 23 ust. 4, które weszły w życie z dniem 21 marca 2015r. Z kolei art. 1 pkt 39 lit. a, art. 8 pkt 2 weszły w życie z dniem 2 kwietnia 2015r.

⁵ T.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1987. Określany dalej jako: k.p.k. Zmiany w kpk dokonane art. 5 oraz art. 12 nowelizacji z 20 lutego 2015 r.

⁶ T.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 618, 911, 2077. Określany dalej jako: kw. Zmiany w kw dokonane art. 3 nowelizacji z 20 lutego 2015r.

⁷ T.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 652, 1010, 1387. Określany dalej jako: kkw. Zmiany w kkw dokonane art. 4 nowelizacji z 20 lutego 2015 r.

⁸ T.j. Dz.U. 2018 r., poz. 1958. Określany dalej jako: kks. Zmiany w kks dokonane art. 6 nowelizacji z 20 lutego 2015 r.

⁹ T.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1218. Określany dalej jako: krk. Zmiany w krk dokonane art. 7 nowelizacji z 20 lutego 2015r.

¹⁰ T.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 475, 1039, 1387, 1467, 1481, 2077. Określany dalej jako: kpsw. Zmiany w kpsw dokonane art. 8 nowelizacji z 20 lutego 2015 r.

¹¹ T.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 703, 1277. Określana dalej jako: Ust.opz. Zmiany w Ust.opz dokonane art. 9 nowelizacji z 20 lutego 2015 r.

¹² Dz.U. z 2014 r., poz. 24, ze zm. Określana dalej jako: Ust.pozp. Zmiany w Ust.pozp dokonane art. 13 nowelizacji z 20 lutego.

stosowania środka kompensacyjnego w postaci „obowiązku naprawienia szkody”. Z brzmienia tego artykułu wynika, że w sytuacji skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Powyższe spowodowało wprowadzenie do prawa karnego materialnego przepisów prawa cywilnego w zakresie naprawienia szkody czy też orzeczenia zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, co stanowi istotną zmianę w zakresie stosowania ww. instytucji. Rozwiązanie to nakłada zarówno na sąd, jak i inne organy obowiązek uwzględnienia całego dorobku zarówno doktryny, jak i judykatury przy orzekaniu obowiązku naprawienia szkody, która powstała na skutek przestępstwa, nie ograniczając się do orzeczenia zwrotu w pieniądzu równowartości poniesionej przez pokrzywdzonego szkody.

Dokonując wykładni art. 46 § 1 kk, należy stwierdzić, że celem ustawodawcy było takie ukształtowanie procesu karnego, aby w jego trakcie ustalić rzeczywistą wartość szkody, następnie doprowadzić do wydania przez sąd orzeczenia, które tę szkodę wyrówna. Ma to także na celu wykorzystanie zasady ekonomiki procesowej w taki sposób, aby w jednym postępowaniu doszło do ukarania sprawcy i wyrównania szkody, która powstała w wyniku przestępstwa.

Celem niniejszej monografii jest omówienie tych instytucji prawa cywilnego, które mogą być wykorzystywane przy określeniu wysokości szkody i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Należy podkreślić, iż pole niektórych rozważań świadomie zawężone zostało do wskazanych zagadnień, albowiem one same dostarczają niezwykle bogatej i obszernej materii do przemyśleń. Monografia została podziela na siedem rozdziałów, z czego trzy pierwsze rozdziały oraz rozdział siódmy dotyczą materii *stricte* prawa karnego w zakresie naprawienia szkody, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązki, z kolei rozdziały czwarty, piąty i szósty wykazują charakter mieszany, gdyż dotyczą regulacji cywilnoprawnych, ale w odniesieniu do prawa karnego.

Przechodząc do bardziej szczegółowego przedstawienia poszczególnych rozdziałów, należy zacząć od wskazania, iż rozdział pierwszy monografii obrazuje ewolucję charakteru prawnego obowiązku naprawienia szkody oraz zadośćuczynienia, które na gruncie Kodeksu karnego z 1932 r.¹³, jak również Kodeksu karnego z 1969 r.¹⁴ nie posiadały charakteru środka karnego, aby później na podstawie kodeksu karnego z 1997 r. – przed nowelizacją z 20 lutego 2015 r. – stać się środkiem karnym, a w końcu po nowelizacji z 20 lutego 2015 r. przybrać postać środków kompensacyjnych, wyrażonych w art. 46 kk. W końcowej części pierwszego rozdziału wskazano również dwie inne funkcje, jakie spełnia obowiązek naprawienia szkody – obok funkcji kompensacyjnej

¹³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 1932 nr 60, poz. z 571, ze zm. Określany dalej jako: kk z 1932 r. Uchylony.

¹⁴ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1969 nr 13, poz. 94 ze zm. Określany dalej jako: kk z 1969 r. Uchylony.

cyjnej – funkcję wychowawczą oraz resocjalizującą, których charakterystyka zamyka rozdział.

W rozdziale drugim, po wprowadzeniu w samo pojęcie „pokrzywdzonego”, przedstawione zostały podmioty uprawnione do złożenia wniosku o naprawienie szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę na podstawie art. 46 kk, jak również wyrażono uwagi *de lege ferenda* w zakresie relacji art. 52 § 2 k.p.k. z art. 46 § 1 kk. W ramach wykonywania uprawnień pokrzywdzonego w razie jego śmierci przez inne podmioty w zakresie obowiązku naprawienia szkody omówiono również zasadę następstwa prawnego w procesie karnym, jak również zastępstwo procesowe pokrzywdzonego niebędącego osobą fizyczną. W regulacji art. 46 § 1 kk ustawodawca wskazuje przesłanki orzeczenia tego środka, do których zalicza skazanie za przestępstwo pozostające w związku przyczynowym ze szkodą, wniosek o naprawienie szkody złożony przez uprawniony podmiot oraz istnienie szkody w chwili orzekania, które to stanowią przedmiot analizy w rozdziale trzecim niniejszej monografii. W dalszej części rozdziału autorzy wskazują między innymi na powstały dualizm w zakresie terminów przedawnienia karalności przestępstw a obowiązkiem naprawienia szkody lub zadośćuczynienia.

Wyrządzenie szkody przez czyn niedozwolony jest samoistnym źródłem stosunku obligacyjnego i skutkuje powstaniem odpowiedzialności odszkodowawczej *ex delicto* (deliktowej), która stanowi przedmiot zainteresowania autorów w rozdziale czwartym monografii. W tym miejscu wskazano, iż wina stanowi podstawowa zasada odpowiedzialności deliktowej, jednak za szkodę odpowiadać można również bez winy, co jest uzasadnione względami ryzyka bądź słuszności. Meritum tego rozdziału stanowi problematyka przesłanek warunkujących powstanie odpowiedzialności *ex delicto*, tj. zachowanie się odpowiedzialnego, szkoda w dobrach chronionych osoby poszkodowanej będącej wynikiem zachowania odpowiedzialnego oraz związek przyczynowy łączący oba zdarzenia. Równocześnie autorzy dokonują uporządkowania terminologicznego poprzez wyraźne wskazanie, iż pojęcie „szkoda” odnosi do uszczerbku w majątku (szkoda majątkowa), a jej powstanie rodzi obowiązek „odszkodowania”, określane w przepisach kodeksu cywilnego¹⁵ zazwyczaj jako „naprawienie”. Z kolei szkoda o charakterze niemajątkowym, która powstaje w następstwie naruszenia dóbr osobistych, określana jest mianem „krzywdy”, a świadczenie mające usunąć jej skutki, „zadośćuczynieniem”. Powyższe stanowi trzon, na którym oparto wywody przeprowadzone w niniejszej monografii.

W rozdziale piątym monografii autorzy przedstawiają wybrane modyfikacje w zakresie obowiązku naprawienia szkody w konstrukcjach cywilistycznych, podejmują równocześnie próbę przeniesienia wybranych regulacji prawa cywilnego na grunt prawa karnego. Wśród wymienionych modyfikacji znalazła się możliwość

¹⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1025, 1104, 1629. Określany dalej jako: kodeks cywilny, kc.

obniżenia obowiązku naprawienia szkody w sytuacji przyczynienia się poszkodowanego do powstania lub zwiększenia szkody, odpowiedzialność solidarna, miarkowanie odszkodowania, jak również przysługujące poszkodowanemu uprawnienie do dokonania wyboru sposobu naprawienia szkody. W końcowej części przedmiotowego rozdziału przedstawiono szereg problemów, które pojawiają się w zakresie funkcjonowania przepisu art. 415 § 1 k.p.k., ustanawiającego tzw. klauzulę antyкумуляcyjną, polegającą na wyłączeniu możliwości orzekania o naprawieniu tej samej szkody na podstawie różnych przepisów prawnych.

Rozdział szósty dotyczy drugiej, tytułowej instytucji prawa cywilnego, jaką jest zadośćuczynienie pieniężne za doznaną szkodę o charakterze niemajątkowym, która powstaje w następstwie naruszenia dóbr osobistych i określana jest mianem „krzywdy”. Z uwagi na brak w regulacji kodeksu cywilnego jakichkolwiek kryteriów, którymi sąd mógłby się kierować podczas ustalania wysokości zadośćuczynienia, autorzy monografii dokonali przeglądu doktryny i judykatury w omawianym zakresie, przedstawiając szereg sformułowanych kryteriów wpływających na wysokość zadośćuczynienia. Wskazano również podstawy prawne, które uprawniają do dochodzenia przez poszkodowanego zadośćuczynienia od sprawcy krzywdy. Obok obowiązku naprawienia szkody oraz zadośćuczynienia sąd może orzec nawiązkę, której poświęcono ostatni rozdział monografii. Sąd nie ma jednak możliwości wyboru wśród wyżej wymienionych środków, a wykładnia językowa art. 46 § 2 kk prowadzi do jednoznacznego wniosku, że pierwszeństwo mają środki kompensacyjne, a orzeczenie nawiązki ma charakter zupełnie wyjątkowy. Jednakże stanowi ona również instytucję służącą kompensacie szkód i krzywd wynikających z przestępstwa.

Problematyka stosowania przepisów prawa cywilnego w procesie karnym jest nowa i tym samym nieznana praktykom. Zwrócić należy uwagę, iż publikacja ma stanowić praktyczny „drogowskaz”, jak postępować przy określeniu wysokości szkody i zadośćuczynienia, nie ograniczając się do najbardziej typowych przypadków restytucji w pieniądzu, lecz zwrotu w naturze. Problem ten jest szczególnie skomplikowany w zakresie zwrotu w naturze uprawnionemu np. nieruchomości, którą pokrzywdzony utracił w wyniku przestępstwa. W tym miejscu, jako autorzy monografii, pragniemy złożyć serdeczne podziękowania Szanownemu Recenzentowi, prof. zw. dr. hab. Pawłowi Chmielnickiemu, za trud włożony w przygotowanie recenzji niniejszej monografii. Dziękujemy również Oficynie Wydawniczej „Humanitas”, a zwłaszcza Pani Redaktor mgr Danucie Dziewięckiej za serdeczność i nieocenioną pomoc w wydaniu monografii.